

ГЛАВНИ ОДБОР ЦРВЕНОГ КРСТА СРБИЈЕ – ОКРУЖНИ ОДБОР НИШ – ДЕЛАТНОСТ СТВАРАОЦА И СТАЊЕ АРХИВСКЕ ГРАЂЕ ФОНДА (1878-1947), 1929-1947.

Апстракт: Црвени крст, чија је прва одредница хуманост, основан је да ублажи страхоте рата, али је своје дело продужио и у миру. Рад Црвеног крста био је усмерен на прикупљање новчаних и материјалних средстава, организовању болница, обуку добровољних болничарки, набавку санитетског материјала, организовању и издржавању летовалишта и домова за ратну сирочад. У Историјском архиву Ниш чувају се списи фонда Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор Ниш, који је основан 7. јануара 1878, а ликвидан 1947. (списи сачувани у фонду су од 1929. до 1949. године). Главни одбор Црвеног крста – Окружни одбор Ниш категорисан је као фонд од великог значаја 1998. године, на основу Листе за архивску грађу од великог значаја која се чува у архивима. Циљ и предмет рада је да представи оснивање и деловање Главног одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор Ниш.

163

Кључне речи: Црвени крст, Србија, Главни одбор, хуманитарни рад, архивска грађа, фонд, Историјски архив Ниш

УВОД

Историја организације Црвеног крста својеврсна је ода људскости, његови активисти су изасланици хуманости, посредници између угрожених, борци за мир и разумевање међу људима. Рат који они воде никада се не завршава, а једино оружје им је била бела застава са црвеним крстом у средини.

Основни темељи организације су неутралност и независност, што им је омогућавало несметано споразумевање и деловање у рату. Међутим, ови принципи нису увек поштовани, штавише грубо су нарушавани од стране зараћених страна.

Својом делатношћу организација Црвеног крста далеко више утиче на развој хуманих односа, бољег разумевања међу народима, приближавање и упознавање различитих култура, буђење племенитости у човеку и неговање ових особина.

Идеја о оснивању друштва за помоћ рањеницима у рату јавила се после битке код Солферина 24. јуна 1859. године², између Италије и Француске с једне и

¹ виши архивист, natasar@arhivnis.rs

² Жарко Милошевић, *Летопис човекољубља, Црвени крст у Тимочкој Крајини 1876-1996*, Општинска организација Црвеног крста Тимочке Крајине, 1996, 7.

Аустрије с друге стране, после које је већина рањеника остала без лекарске помоћи, воде и хране. Страдању рањеника на бојишту као посматрач и непосредни учесник у пружању помоћи присуствовао је швајцарски филантроп Анри Динан (1828–1918). У Женеви је постојало добротворно друштво под називом „Женевско друштво за јавно благостање“ коме је задатак био да настави рад у правцу остварења Динанових идеја и предлога.³ Једна од идеја била је да би било корисно у свим државама основати хумана друштва која би рањеницима у рату пружала добровољну помоћ.⁴

У Женеви је, октобра месеца 1863. године, одржана Оснивачка конференција која је представљала Оснивачки конгрес Црвеног крста. На Конференцији је била донета одлука о оснивању националних друштава за помоћ рањеницима на добровољној основи и обележавању сарадника знаком „црвени крст“.⁵ Прва Женевска конвенција је потписана већ идуће године, а њен основни задатак био је побољшање положаја рањеника и болесника у оружаним снагама у рату. Ову Конвенцију потписало је 1864. године десет земаља, касније још 36 држава, а међу њима и Србија 1876. године.⁶ Задатак Међународног комитета Црвеног крста био је да осигура заштиту цивилних жртава рата и да потписивањем Конвенције у свим земљама буду створена друштва за пружање помоћи, која ће бити заснована на принципима непристрасности и која ће окупљати добровољце обучене за пружање помоћи рањеницима. Усвајањем амблема (црвени крст на белом пољу) изражено је поштовање Швајцарској, јер су то боје Швајцарске заставе у обрнутом реду, али и самом Анри Динану.

ИСТОРИЈАТ ТВОРЦА ФОНДА

Идеја Црвеног крста као цивилизацијске тековине имала је плодно тло на нашим просторима. Тринаест година након формирања Међународног покрета Црвеног крста, на иницијативу др Владана Ђорђевића, у Србији је основано Српско друштво Црвеног Крста 25. јануара 1876. године.⁷ На оснивачком скупу су усвојена Правила Српског друштва⁸ које је имало за циљ да у време рата помаже санитету у лечењу и неговању болесних и рањених војника, а у време мира да у споразуму са војним санитетом спреми оно што ће бити потребно за време рата.⁹ Српско друштво Црвеног крста је 1876. године¹⁰ приступило Женевској конвенцији и било признато као равноправни члан Међународног комитета. Као органи Друштва Црвеног крста формирали су се окружни и срески одбори у Нишу, Пироту, Лесковцу, Власотинцу

³ *Споменица 1876-1936. (Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије)*, Београд, 1936, 53.

⁴ *Медицинска енциклопедија 2*, Загреб, 1958, 636.

⁵ Миодраг Спирић, Мр Бранислав Јочић, *На путевима хуманости*, Алексинац, 1996, 8.

⁶ Исто

⁷ Сви датуми коришћени у раду наведени су по новом календару.

⁸ *Српске новине*, Београд, бр.104, 1890, 5.

⁹ Исто

¹⁰ *Споменица 1876-1936 (Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије)*, Београд, 1936, 78.

и другим местима, како би даље ширили идеју хуманости и милосрђа у народу.¹¹ Један од њих био је и Главни одбор Црвеног крста – Окружни одбор Ниш.

Прилог 1:

Памфлет Црвеног крста бр. 3/1494. Историјски архив Ниш, 1/1938. , Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор у Нишу

ОСНИВАЊЕ И РАД ПОДОДБОРА У НИШУ

Почетак рада и оснивање нишког пододбора Црвеног крста пада у време ослободилачких ратова (1876–1878) које је Кнежевина Србија водила за коначно национално и социјално ослобођење од Турака. На предлог др Владана Ђорђевић, који се налазио на дужности начелника санитета српске Врховне команде и који је био и члан Главног одбора Српског друштва Црвеног крста, предузете су мере за оснивање организације Црвеног крста у Нишком, Пиротском, Топличком и Врањском округу 1878. године. На реализацији предлога оснивања организације Црвеног крста у Нишу радио је Коста Ст. Павловић, први начелник Округа нишког након ослобођења од вишевековног турског ропства. Коста Ст. Павловић је руководио том акцијом, па се може сматрати оснивачем Пододбора Црвеног крста у Нишу чија је Оснивачка скупштина одржана 7. јануара 1878. године.¹²

За оснивање Пододбора Црвеног крста у Нишу, поред Косте Ст. Павловића, залагали су се и представници војних власти при штабовима српске војске у Нишу и околини.¹³ На првој Годишњој скупштини Нишки пододбор имао је 729 чланова. Нишка организација Црвеног крста је у оснивачкој фази 1878/1879. године ома-

¹¹ Исто, 79.

¹² Ђорђе Стаменковић, *Оснивање и рад Нишке организације Црвеног крста 1878-1918*. Нишки зборник бр. 16, Ниш, 1987, 166.

¹³ Ђорђе Стаменковић, *140 година Црвеног крста у Нишу 1878-2018*, Галаксијанис, Ниш, 2018, 22.

совила своје редове и дала велики допринос збрињавању рањеника, болесника, заробљеника и других ратних жртава. У мирнодопским условима организовала је разне хумане акције у збрињавању ратне сирочади, куповини хране и уређењу болница у тек ослобођеном граду.

У току свог постојања Одбор је често мењао називе. Од оснивања 1878. до окупације 1915. године био је „Нишки одбор Црвеног крста“. Од 1923. године носио је назив „Окружни одбор Црвеног крста“ (1923–1929).¹⁴ У периоду од 1929. до 1933. године радио је под именом „Моравски обласни одбор Црвеног крста“, да би исте године наставио под именом „Нишки обласни одбор Друштва Црвеног крста“ (1933–1934). Од 1934. године мења назив у „Моравски бановински одбор Друштва Црвеног крста“ (1934–1943)¹⁵, све до 1. јануара 1943. године, када преузима функцију и дужност „Нишког окружног одбора српског Друштва Црвеног крста“ (1943–1947). Следећа промена назива уследила је априла 1947. године у „Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор Ниш“, када се на основу Закона о новој административној подели НР Србије укидају сви Окружни народни одбори.¹⁶ У складу са изгласаним и донетим законом укинут је Окружни одбор Црвеног крста. По укидању Окружног одбора у Нишу, формиран су Градски и Срески одбор Црвеног крста,¹⁷ а данашњи назив је Црвени крст Ниш.

166

ДЕЛАТНОСТ И ОРГАНИЗАЦИЈА ГЛАВНОГ ОДБОРА ЦРВЕНОГ КРСТА У НИШУ

Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор Ниш има задатак да за време мира указује прву помоћ народу у случају великих елементарних несрећа, разних епидемија и других општих народних невоља, а да за време рата помаже санитет државне војне силе, посредује око добијања и поделе помоћи и других задатака предвиђеним Правилима Друштва Црвеног крста.¹⁸ Друштво чине његови чланови и Подмладак Црвеног крста, а чланство је добровољно. Пуноправни члан Друштва може бити сваки држављанин Краљевине Југославије, без обзира на пол и веру, који није изгубио часна права, као и свако правно лице.¹⁹ На челу Друштва стајао је председник као највиши представник Црвеног крста. Рад Главног одбора Црвеног крста у Нишу заснивао се преко среских и општинских одбора, повереништава и школских одбора. Највише се радило на проширењу организације и повећању броја сарадника како би се створила бројно јака и чврста организација.

¹⁴ ИАН (Даље ИАН), Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор у Нишу, Извештај о раду IV редовне скупштине одбора, док. бр. 4292/1937.

¹⁵ ИАН, Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор у Нишу, Решење бр.7827/1942.

¹⁶ ИАН, Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор у Нишу, Службени гласник НРС бр. 17/1947.

¹⁷ Ђорђе Стаменковић, *140 година Црвеног крста у Нишу 1878-2018*, Галаксијанис, Ниш, 2018, 227.

¹⁸ *Правила Друштва Црвеног крста Краљевине Југославије*, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд, 1933, 6.

¹⁹ Исто, 8.

Посебан печат раду Главног одбора Црвеног крста Ниш, који је тада носио назив Месни одбор Црвеног крста, између два рата дао је његов председник, апотекар Петар Аранђеловић, који је на овој дужности био од 1918. до 1938. године као један од најактивнијих чланова. Носилац је највиших домаћих и страних одликовања Црвеног крста.²⁰

Јачање организације и остварење програма рада Нишког одбора успело је уз помоћ „Секције подмлатка“, „Секције за заштиту породице, деце и младежи“, „Обавештајне секције“, „Секције за дочек и прихват избеглица и заробљеника“, „Секције за додељивање помоћи новчане или материјалне“ и „Специјалне секције за помоћ пострадалима“.

„Секција подмлатка“²¹ била је саставни део овог Одбора од 1922. године, а њен главни задатак био је да код омладине пробуди и развије вољу за добровољним радом на хуманим задацима, негујући осећање дужности и одговорности. Била је једна од најбројнијих и најзначајнијих, бринула се о организовању течајева прве помоћи, сакупљању чланарина које су се употребљавале за школске кухиње, апотеке, радионице. Органи за њену управу и пословање били су школски одбори Подмлатка Црвеног крста, а председници ових одбора били су старешине дотичних школа.²²

На почетку сваке школске године, а најдаље до 15. октобра оснивали су се школски одбори Подмлатка Црвеног крста и његове секције. Њихова функција је трајала годину дана, а у састав секције улазе председник секције и пет чланова Главног одбора Црвеног крста у Нишу. У надлежност и дужност секције спада придобијање чланова, организовање течајева за будуће мајке, течајева за ручни рад, летовалишта и брига о очувању здравља омладине. Задатак Главног одбора Црвеног крста у Нишу био је одржавање веза са Подмлатком страних секција друштава Црвеног крста.

Поред секције Подмлатка, која је била највећа, формиране су и друге секције. „Секција за заштиту породице, деце и младежи“²³ основана је октобра 1941. са задатком да окупи сва хумана друштва која су до тада радила на заштити деце ма у ком облику и да под њеним мерилима наставе рад. Секцију су чинила следећа друштва: „Српска мајка“, „Коло српских сестара“, „Књегиња Љубица“, „Књегиња Зорка“, „Унија за заштиту деце“, „Друштво милосрђа“, „Друштво Св. Јелене“ и др.²⁴

²⁰ Ђорђе Стаменковић, *140 година Црвеног крста у Нишу 1878-2018*, Галаксијанис, Ниш, 2018, 76.

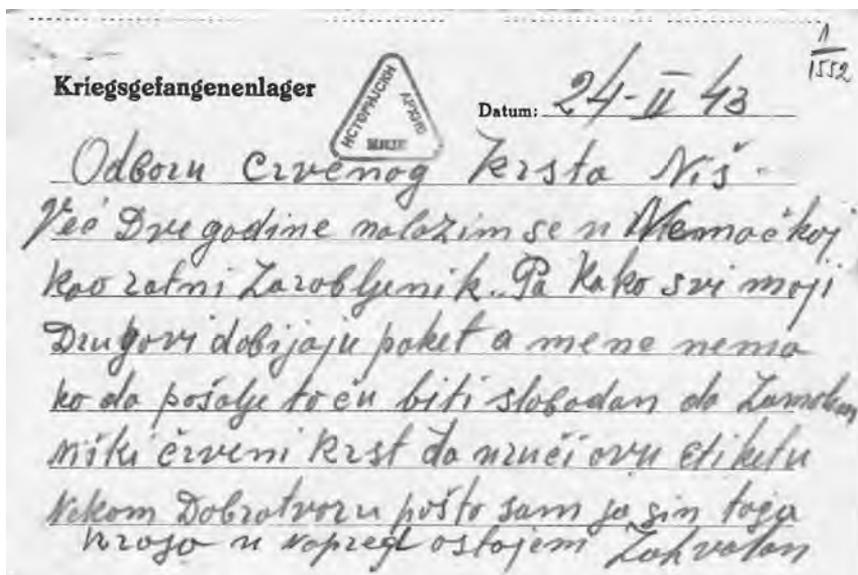
²¹ ИАН, Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор у Нишу, Историјска белешка, 4.

²² *Правила Друштва Црвеног крста Краљевине Југославије*, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд, 1933, 23.

²³ ИАН, Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор у Нишу, Решење Министарства социјалне политике и нар. здравља бр.9928/41 и акт оснивачке са седнице секције док. бр.6386/1941.

²⁴ ИАН, Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор у Нишу, Историјска белешка, 4.

Одмах по избијању рата 1941. образована је и „Обавештајна секција“²⁵ са задатком да прикупља податке о погинулим, рањеним и заробљеним војницима, и о томе обавештава њихове породице, као и да посредује у слању пакета и новца заробљеницима од стране њихових породица или обратно. У току рата 1943. године при Школском одбору основана је „Специјална секција за помоћ пострадалима“.²⁶

168

Прилог 2:

Молба ратног заробљеника Одбору Црвеног крста за пакет. ИАН, Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор у Нишу, Молба ратног заробљеника, док. бр. 1/1512.

Већ првих дана Другог светског рата пред Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор у Нишу, поред основних задатака искрсле су и друге тешке обавезе као што је помагање наших војних обвезника који су пролазили кроз Нишки логор, указивање помоћи ратној сирочади и осталим жртвама рата, слање пакета ратним заробљеницима у Италији и Немачкој... Зато је Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор у Нишу формирао „Секцију за дочек и прихват избеглица и заробљеника“.²⁷

У оквиру Главног одбора у Нишу је 1944. године основана „Секција за додељивање помоћи новчане или материјалне“, нарочито породицама које су оштећене бомбардовањем.²⁸

²⁵ ИАН, Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор у Нишу, Акт о оснивању обавештајне секције бр.4272/41.

²⁶ ИАН, Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор у Нишу, Историјска белешка, 5.

²⁷ ИАН, Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор у Нишу, Историјска белешка, 5

²⁸ ИАН, Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор у Нишу, Историјска

Осим хуманитарног рада, Главни одбор у Нишу бавио се и издавањем листова и часописа „Друштвени гласник“, „Весник“ и „Добро дете“ чији је циљ био пропагирање идеја Црвеног крста.²⁹

На рад Црвеног крста у Нишу и околини утицај је имао и велики број добротвора. У кући Андона Андоновића, чувеног трговца и угледног Нишлије, који је као потпредседник Друштва Црвеног крста од 1934. на тој функцији био више од дваест година, до краја рата налазили су се седиште и магацин Црвеног крста. Био је хапшен од стране Гестапоа, после чега подноси оставку, а 6. јула 1943. године за новог потпредседника бирају Саву Н. Костић, нишког трговца, у чију кућу се Црвени крст трајно преселио.³⁰ Сава Н. Костић припада групи великих добротвора који је од своје ране младости био члан Црвеног крста. Посебно се истакао у прикупљању прилога у време балканских ратова. Изабран је за члана Управног одбора Црвеног крста Нишке области 1923. године. Скоро четрдесет година је остао веран идеји Црвеног крста и био на разним функцијама. Остаће запамћен као велики добротвор који је поклонио породичну кућу у Обреновићевој бр. 39, у којој је организација Црвеног крста Ниш била смештена и у време Другог светског рата.

СТАЊЕ ФОНДА

Фонд је преузет 28. марта 1956. године³¹ од Републичког одбора Црвеног крста Београд и није комплетан. Главни одбор Црвеног крста – Окружни одбор Ниш је категорисан као фонд од великог значаја 1998. године, на основу Листе за архивску грађу од великог значаја која се чува у архивима.

Фонд Главног одбора Црвеног крста – Окружни одбор Ниш, који је основан 1878. године, садржи грађу за период од 1929. до 1947. године. Документација фонда садржи 118 књига и 74 кутије списа и није комплетан. Недостају деловодни протоколи за период 1929-1934, као и за 1936. годину. Грађа је евидентирана кроз Општи деловодни протокол, изузев појединих секција („Обавештајне секције“ и „Секције за додељивање помоћи“), и евидентирана је у посебне деловоднике. Приликом сређивања, из грађе су издвојена оригинална неуручена писма ратних заробљеника и цедуље логораша из „Логора Црвени крст“ у Нишу. Ова грађа је смештена у кутију са бројем 72, док су у кутију са бројем 74 издвојени плакати и прогласи Главног одбора Црвеног крста Ниш. Међу списима који се налазе у фонду су записници са седница годишњих скупштина, материјали о оснивању општинских и среских одбора Црвеног крста, извештаји о раду среских и општинских одбора, извештаји о течајевима за добровољне болничарке, прогласи, плакати, подаци о ратним заробљеницима и несталим лицима, преписка за пружање помоћи...

За овај фонд урађени су следећи прилози: 1. Методско упутство; 2. Попис књига; 3. Попис кутија; 4. Сумарни инвентар; 5. Попис фонда. Фонд је сређен по класификационој шеми која обухвата следеће организационе јединице: 1. Главни

белешка, 4

²⁹ Водич Историјског архива Ниш, Ниш, 1996, 415,

³⁰ Ђорђе Стаменковић, *140 година Црвеног крста у Нишу 1878-2018*, Галаксијанис, Ниш, 2018, 192.

³¹ ИАН, Књига пријема бр.135 из 1969. године, од Републичког одбора Црвеног крста Београд бр. записника 02-257/ 1 (Књига пријема бр. 514)

РЕЗИМЕ

Главни одбор Црвеног Крста Србије – Окружни одбор у Нишу основан је 7. јануара 1878. године као огранак Српског друштва Црвеног крста. Пододбор друштва Црвеног крста у Нишу прихватио је Правила Српског друштва Црвеног крста. Окружни одбор у Нишу учествовао је у свим акцијама помоћи пострадалима у ратовима, а у мирнодопским условима наставља рад на прикупљању санитарског материјала, обучавању помоћног санитарског особља, збрињавању и помагању ратне сирочади, инвалида и уопште на ублажавању невоља и патњи у свету, изазваних не само ратом него и другим елементарним несрећама. У оквиру Главног одбора Црвеног Крста Србије – Окружног одбора Ниш радиле су следеће секције: „Секција подмлатка“, „Секција за додељивање помоћи“, „Секција за заштиту породице, деце и младежи“, „Санитетска секција“ и „Обавештајна секција“. По налогу Главног одбора Црвеног Крста Србије, Окружни одбор у Нишу ликвидан је 1947. године. После укидања формиран су Градски и Срески одбор Црвеног крста, а данашњи назив је Црвени крст Ниш.

ИЗВОРИ И ЛИТАРАТУРА

Извори

- Историјски архив Ниш, Главни одбор Црвеног крста Србије – Окружни одбор у Нишу

Литература

- Поповић, Велимир, Михаиловић, Љиљана. *Водич Историјског архива Ниш*, Ниш, 1996.
- *Правила Друштва Црвеног крста Краљевине Југославије*, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд, 1933.
- *Споменица 1876-1936. (Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије)*, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд, 1936.
- Спирић, Миодраг, Јочић, Бранислав. *На путевима хуманости*, Црвени крст, Алексинац, 1996.
- Стаменковић, Ђорђе. *140 година Црвеног крста у Нишу 1878-2018*, Галаксијанис, Ниш, 2018.
- Милошевић, Жарко. *Летопис човекољубља, Црвени крст у Тимочкој Крајини 1876-1996.*, Општинска организација Црвеног крста Тимочке Крајине, 1996.

Nataša RADENKOVIĆ

**THE MAIN COMMITTEE
OF THE RED CROSS OF SERBIA –
DISTRICT COMMITTEE NIŠ –
CREATOR'S ACTIVITIES AND CONDITION
OF THE ARCHIVAL MATERIAL OF THE FOND
(1878-1847), 1929-1947**

172 **Summary**

The Main Committee of the Red Cross of Serbia – District Committee in Niš was established on January 7 in 1978 as a branch of the Serbian Society of the Red Cross. The subcommittee of the Red Cross in Niš accepted Directives of the Serbian Society of the Red Cross. The subcommittee in Niš participated in providing aid to the people suffering from the wars, and in peaceful times continued its work on collecting medical supplies, on training auxiliary medical personnel, on aiding and sheltering war orphans, war invalids, and on mitigating the suffering in the world caused not only by wars but also by natural disasters. There were three sections within the Main Committee of the Red Cross of Serbia – District Committee Niš: the Youth Section; Section for Assigning Aid; Section for Protection of Families, Children and Youth, Sanitary Section; Information Section. By order of the Main Committee of the Red Cross of Serbia, District Committee in Niš ceased to exist in 1947. After its cancellation the Municipal and County Committee of the Red Cross was founded, known today as the Red Cross Niš.